

Posljednja tri poglavlja, „Počeci rada novih općinskih uprava, prigovori, žalbe i ponovljeni izbori“ (98-104), „Smjene i ostavke općinskih vijeća i uprava izabranih 1940.“ (105-108) te „Reakcije na izborne rezultate“ (109-115), obuhvaćaju razdoblje poslije općinskih izbora. Izazova je poslije ovih izbora, kao što autori pišu, bilo mnogo. Događala su se poništenja izbora zbog određenih većih nepravilnosti, lokalne netrpeljivosti, u nekim je mjestima dolazilo do bojkota izabranih koji zbog (lošeg) rezultata nisu željeli obavljati političku dužnost itd. Ipak, vladajući su u Banovini Hrvatskoj rijetko smjenjivali općinska vijeća, uprave ili načelnike.

Knjiga *Maček nam je vođa! Općinski izbori u Banovini Hrvatskoj* izrazito je kvalitetna i sveobuhvatna povijesna analiza općinskih izbora u Banovini Hrvatskoj koja se temelji na povijesnim izvorima koji oslikavaju mnoge lokalne primjere iz tadašnjih općina. Teme vezane uz povijest Banovine Hrvatske prisutne su u historiografiji, a ova je knjiga uistinu velik doprinos takvim temama. Ono što knjizi možda nedostaje jest obrada pogleda birača na same izbore te detaljnija analiza predizborne kampanje i njezina recepcija među stanovnicima. Osim analize izbora, čitatelj ovom knjigom dobiva i uvid u tadašnje raspoloženje političkih stranaka oko priznavanja, odnosno nepriznavanja Sporazuma Cvetković–Maček i Banovine Hrvatske u cjelini, što otvara prostor za nova historiografska djela u kontekstu političke povijesti Banovine Hrvatske te rada političkih stranaka iz tog razdoblja.

Bruno Šagi

Klarić kao paradigma nepokolebljivosti i čestitosti, ali i iluzije

Franko Mirošević, Martin Klarić – borac za radnička prava i dubrovački revolucionar, Dubrovnik: Vlastita naklada Martin Klarić-Dugandžić, 2021, 230 str.

Martin Klarić, 34-godišnji uhićenik gleda nas s naslovnice. Što li to njegove oči govore? Nema u njima straha, samo prkos i samouvjerenost. To je čovjek odan svojim idealima. U sarajevskom zatvoru će ga te 1936. tući 3 dana i on će naposljetku priznati, ali samo da je raznosio brošure. O drugima neće reći ni riječi. To mu nije bilo prvo, ali neće biti ni posljednje uhićenje. Do 1941. uhitit će ga više od 20 puta. Naposljetku će ga zatvoriti i njegovi partijski drugovi. Nije dugo živio Martin Klarić, ali kao da jest. Toliko je bio dinamičan njegov život, toliko ga je društvenih promjena popratilo i na kraju je doživio pobjedu revolucionarnog pokreta kojem je pripadao, ali ne i u potpunosti oživotvorenje svojih ideala.

Sve to može se pročitati u knjizi Franka Miroševića koji se s temom Klarića susreo radeći na knjizi *Dubrovački kotar u NDH*. Snažno ga je privukla njegova životna priča, a još više zaintrigirala činjenica što je dan-danas među antifašistima ostao neželjena tema, otpadnik. Početne dileme o nakladniku razriješile su se u kontaktu s Klarićevim istoimenim unukom. Martin Klarić-Dugandžić prometnuo se u urednika i nakladnika. Radio je to sa svim srcem, vrlo pomno i pedantno jer njemu to nije bila samo knjiga.

Miroševiću je osigurao dodatne podatke iz obiteljske ostavštine, Državnog arhiva u Dubrovniku i Znanstvene knjižnice Dubrovnik, provjeravao je i uspoređivao izvore, ali i obavio preciznu uredničku redakтуру, naročito brojnih dubrovačkih prezimena, gdje se i u izvorima znala potkrasti greška. Taj je rad bio dugotrajan i spor, ali on nije ništa htio prepustiti slučaju. I to je na koncu itekako imalo smisla jer je publicirana knjiga koja je poprilično zaokružena i izbrušena.

Mirošević je u svojoj poznoj životnoj dobi (89. godini) iznjedrio još jedno vrijedno ostvarenje. Čini se da je u svojim osamdesetima produktivniji nego što je ikad bio. I dalje suvereno vlada hrvatskom poviješću prve polovine 20. stoljeća. Ovog puta to je biografija čovjeka snažnog integriteta i iznimno dinamičnog života, a on ju je protkao brojnim kontekstualnim podacima pa se može reći i da je ovo knjiga o revolucionarnoj/komunističkoj organizaciji u Dubrovniku. Pogotovo ističe neke trenutke i događaje. Jedan je od takvih Prva okružna konferencija KPH za južnu Dalmaciju u Podobuču (ožujak 1943), kojoj posvećuje detaljnu pozornost. Tekst je popraćen brojnim bilješkama u kojima Mirošević približava biografije Klarićevih suradnika i suputnika, a to zaista značajno približava vrijeme i kontekst. Za autora u ovoj knjizi nema neupitnih veličina. Prokazat će on i politikanstvo i neosjetljivost HSS-a za težak položaj radnika prije Drugoga svjetskog rata, aljkavost i kukavičluk za vrijeme rata, a poslije gramzivost i svirepost u redovima dubrovačke organizacije KPH. Svim tim organizacijama „borgovskog“ profila i svim tim manama Mirošević suprotstavlja čovjeka, u punom smislu te riječi, njegovu nepokolebljivost, dosljednost, hrabrost i ljudskost.

Martina Klarića prati od početka, bez majke i škole, ali sa snažnom željom da se otrgne od sivila i beznađa. Sâm će kupiti svoju prvu čitanku prodavajući vodu na željezničkoj stanici u Žitomislicima. S 13 godina otišao je iz rodni Biletića u Mostar, i dalje često gladan, ali je svejedno nastavio kupovati knjige. Godine 1920, nedugo nakon što je pristupio Sindikatu rudara, bio je uhićen zbog sudjelovanja u organizaciji štrajka i toliko izbatinan da je tri mjeseca preležao u krevetu. No, nije odustao, nastavio je još ustrajnije na započetom putu. Od 1921. u Dubrovniku kao građevinski radnik, a od iduće 1922. i kao član Komunističke partije Jugoslavije. Iz godine u godinu Klarić će graditi svoju poziciju iskrenog, samozatajnog i požrtvovnog komunista, bliskog radnicima i narodu, što će mu poslije biti i otegotna okolnost. Krajem 1930-ih uživa velik ugled – istaknuti je sindikalni vođa i jedan od autora kolektivnog ugovora za građevinske radnike. Nakon što su ga poslodavci otkazali, svih 1200 radnika stupit će u štrajk. Bio je to najveći poznati štrajk bez ijednog štrajkolomca, bez ijednog incidenta. Sve to govori u prilog Klarićevu djelovanju i povjerenju koje je uživao među radnicima. U Zafranovićevu filmu *Okupacija u 26 slika* Klarićev lik (nazvan Vuko) bit će prikazan kao impulzivan, ali i jedan od središnjih figura komunističkog pokreta u Dubrovniku. Naime, Klarić je izvršavao dužnosti partijskog povjerenika za Dubrovnik, potom i predsjednika dubrovačke organizacije Stranke radnog naroda, sekretara Mjesnog komiteta KPH Dubrovnik, člana Okružnog komiteta KPH za južnu Dalmaciju, a bio je i utemeljitelj Narodnooslobodilačkog odbora Dubrovnik, prvog takvog u Dalmaciji. No, među dubrovačkim komunistima imao je daleko teži zadatak. Bio je praktički izoliran, a oko njega vladale su podjele i sukobi. Za dubrovačku organizaciju može se kazati da im je takvo stanje bilo gotovo permanentno. Policijski su organi prije i tijekom rata bili uvijek dobro upoznati s njihovom aktivnošću. U nemogućim uvjetima ilegalnog života, Klarić u veljači 1942. odlazi iz Dubrovnika i priključuje se partizanima u Hercegovini. Otišao je s misijom stvaranja Dubrovačke

partizanske čete, no bez suglasnosti nadređenih. I bit će to prva točka prijepora. Zbog manjka interesa i ljudstva, Klarić nije uspio u svojoj misiji. Južnohercegovački partizanski odred odbijao je primati dobrovoljce iz Dubrovnika (Klarića su kao rođenog Hercegovca ipak primili), što je odraz podozrenja prema Hrvatima (koji su u ustaškim uniformama provodili pogrom nad Srbima) i potrebe za podređenjem Dubrovnika. Nakon razbijanja pokreta u Hercegovini, Klarić odlazi na Pelješac. Bit će jedan od političkih radnika na terenu, a početkom 1943. postaje članom Narodnooslobodilačkog odbora Dalmacije i vraća se po zadatku u Dubrovačko primorje i Konavle. Ondje će strpljivo graditi mrežu partizanskih grupa i Narodnooslobodilačkih odbora, za razliku od Dubrovnika, gdje su komunisti bili pasivni zbog teških uvjeta ilegalnog rada i straha od odmazde. I kada su ga u veljači 1944. postavili za sekretara Kotarskog komiteta KPH Dubrovnik, činilo se kako će to biti dugotrajno rješenje zbog njegove predanosti povjerenim mu zadacima. No, Klarića ubrzo opozivaju. Zamjerali su mu „firerštinu“ i slabe rezultate, preveliku prisnost s narodom i vezivanje ljudi uz sebe, a ne uz Partiju. Za kaznu će ga isključiti iz članstva, što će poslije viši partijski organ ipak poništiti. Ovaj zaslužni i predani revolucionar i borac kraj rata dočekat će kao brodolamac, u bolnici na Visu i u Tarantu liječeći čir na želucu. Poslije rata Klarić je još više potisnut na marginu nove stvarnosti. Guraju ga na sporedne funkcije, a potreban im je tek kao govornik na protokolarnim događanjima poput onog na dočeku „Partizanke“ i iseljenika-povratnika u gruškoj luci 1948. U svibnju 1949. uhićen je i odveden na Goli otok kao „stari frakcionaš“ i onaj koji mlađe članove zavodi s Titova puta. Sudbina se gorko poigrala s čovjekom koji je čitav svoj život uzidao u pobjedu revolucije. Njegov put nakon povratka iz logora nije bio nimalo lagan, ali i zbog vlastite odluke. Odbio je biti poslovođa u „Graditelju“, ne osjećajući se sposobnim za to mjesto, te je nastavio raditi kao zidar. Bit će 5 puta izabran za udarnika i podvrgnut će se samokritici, no ljudi su ga i dalje izbjegavali kao obilježenog, kao otpadnika. Mjesni komitet KPH Dubrovnik će čak tražiti da vrati Partizansku spomenicu 1941. i ordene. U mirovinu otišao je 1958. potpuno iscrpljen. Tek poslije uslijedit će rehabilitacija kada ga uključuju u rad Muzejskog vijeća Dubrovačkih muzeja, pozivaju da zapisuje ratna sjećanja i prikuplja građu za povijest NOB-e. Nekoliko dana uoči smrti bit će ponovno primljen u Partiju i pokopat će ga s njezinom zastavom. No, do potpune rehabilitacije nije nikad došlo i Klarić je u literaturi, a i do današnjih dana na lijevoj društvenoj sceni ostao svojevrсна *persona non grata*. Zanimljivo je i da će u recentnoj literaturi „desnog spektra“ (primjer knjige Joška Radice, *Sve naše Dakse*) Klarić selektivnim korištenjem izvorima biti prikazan kao zločinac. U limbu ideološki suprotstavljenih pozicija, ni po volji jednih ni drugih, Klarić je ostao ničiji čovjek.

Mirošević će upravo ukazati na te crno-bijele ocjene iznesene u literaturi, kao što je ona Miroslava Ćurina kojom je popratio Klarićev odlazak iz Dubrovnika u južnohercegovački NOP odred. Ono što je Ćurin prikazao bijegom od odgovornosti i strahom od uhićenja, Mirošević vidi kao razuman potez s obzirom na nemogućnost oružanog djelovanja u gradu (zbog čestih policijskih upada, uhićenja i likvidacija, ali i nenaklonosti građana). Primijetit će i kako Klarićevu prethodniku nitko nije zamjerio na odlasku iz Dubrovnika u Zagreb. Da se nešto za Klarića opasno kuha, Mirošević je uočio u trenutku njegova izostavljanja iz novog rukovodstva Okružnog komiteta KPH za južnu Dalmaciju u studenome 1943. Odluku o njegovu isključenju iz članstva nazvat će „harangom“. Suprotstavio se i ocjeni nadređenih mu partijskih drugova kako je Klarić bio odgovoran za neuspjeh u raskrinkavanju HSS-a i Mačeka 1944, između ostalog, i zbog kratkoće vremena koje

je proveo na položaju sekretara (nepuna tri mjeseca). Mirošević će zaključiti kako sve te ili većina kritičkih opservacija o radu Martina Klarića nije bila utemeljena na stvarnim činjenicama, odnosno da su one bile posljedica borbe za čelno mjesto KPH na jugu Dalmacije i uklanjanja svih potencijalnih konkurenata Marina Cetinića. Dovlačenjem novih, mlađih kadrova predratni su komunisti marginalizirani, a napredovanje u Partiji zasluživalo se pokornošću i servilnošću. Naročito će Miroševiću upasti u oko kako su upravo ti novi kadrovi, koji gotovo da i nisu vidjeli rata, poslije ponizili Klarića oduzevši mu Spomenicu i ordene koje je zaslužio u oružanoj borbi.

Jedan od intrigantnijih dijelova knjige vezan je uz Klarićevo uhićenje i zatvor na Golom otoku, a koji je značajno obilježen nedostatkom izvora za to životno razdoblje. Autor će citirati izjavu Klarićeva unuka u kojoj kaže kako je, prema njegovim saznanjima, uvjeren da njegov djed nije bio informbiroovac. U nedostatku izvora riječ je, dakako, isključivo o pretpostavci, no može se primijetiti kako i u slučaju da je Klarić bio informbiroovac, to nipošto ne bi značilo da je riječ o manje časnom čovjeku. U ono vrijeme to je za značajan dio osuđenika vjerojatno značilo tek biti razočaran anomalijama novog društvenog sustava Jugoslavije i odstupanjima od predratnih i ratnih obećanja, a bez spoznaja o stvarnosti Staljinova režima. Klarić je itekako osjetio na vlastitoj koži koliko su se predratni ideali udaljili od poslijeratne stvarnosti.

Miroševićeva je knjiga od početka do kraja obojena sumornim bojama teške sudbine čovjeka koji je na svojim leđima nosio, čini se, čitav nebeski svod poput Atlanta. Neizdrživ je to bio teret za jednog jedinog čovjeka, usprkos svoj njegovoj izdržljivosti i nepokolebljivosti. Dojam sumornosti u knjizi pojačan je efektom usporedne obiteljske priče koja se odvijala u sjeni Martina Klarića. To je bio iznimno tegoban život njegove žene Marije i nimalo bezbrižno djetinjstvo njihovo dvoje djece. Upravo su se na njihovim leđima lomili ideali supruga i očeva. Redovito su ih obilazili policijski organi, premetali im kuće, vječito su bili gladni i neopskrbjeni. Muškarci su odlazili, bili na terenu, a žene su ostajale kući, brinule se za djecu, ali i čuvale tajne Partije, skrivajući i prenoseći letke, dajući za „našu stvar“ i više od muškaraca. Klarićeva supruga završit će u svibnju 1942. u zatvoru i potom u logorima na Mamuli, Prevlaci i u Viscu kod Udina. Jedanaestogodišnja Marica i šestogodišnji Vinko ostat će sami bez ikoga svoga. Ova dramatična obiteljska priča može se iščitati između redaka Klarićeva referata koji je održao u Podobuču 1943. Kritizirao je tada patrijarhalnost i isticao važnost uloge žene u NOP-u, očito promišljajući o tome koliko je zbog viših ideala podbacio kao suprug i otac.

Što nam Martinov put govori, kakvu poruku šalje? Vrijedi li izgarati za ideale, boriti se za bolju budućnost ili je bolje stajati po strani i čuvati sebe i svoju obitelj? Teška je to dilema za svakog od nas. I, dakako, sigurnije je ostati po strani, ali da nije bilo i da nema Martinâ, slobodu (u svim značenjima tog pojma) ne bi uzimali zdravo za gotovo. Srećom, danas imamo i takvu mogućnost.

Tonko Barčot

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

55

BROJ 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2023.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 55, broj 2

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Marijan Premović (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)

Edward Bosnar (engleski / English)

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina d.d.

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrčak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*